

КОНТРАКТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

КИЦИШИН Іван Миколайович

здобувач

Вінницький національний технічний університет

<https://orcid.org/0009-0001-7847-1553>

e-mail: i.kytsyshyn@gmail.com

У статті ідентифікована стан, інституційні проблеми та перспективи використання контрактного регулювання у вітчизняній економіці. Досліджено основні принципи та типи економічних контрактів в контексті побудови ефективної системи управління. Запропоновано використовувати реляційне контрактне регулювання економічних процесів з метою максимізації загальної вартості агентів ринку та протидії опортуністичним моделям поведінки.

Ключові слова: контракт, опортунізм, управління, ефективність, контрактне регулювання, конфлікт, економічні процеси, агент ринку.

CONTRACT REGULATION OF ECONOMIC PROCESSES AS A TOOL OF EFFICIENT MANAGEMENT

Ivan KYTSYSHYN

Vinnitsia National Technical University

In the conditions of the post-industrial development of market relations, the relevance of research related to the use of contractual regulation of economic processes has increased tremendously. This specific feature, we believe, is caused primarily by the limitation of the institutional capabilities of generally recognized approaches to explaining the depth and essence of socio-economic problems in our country. In this regard, contractual regulation should be considered as an effective means of increasing the effectiveness of the work of market agents by integrating the interests of the main participants in institutional relations in the context of maximizing the total value and rational use of limited resources.

The purpose of the article is to justify the theoretical and methodological principles of the effective use of contractual regulation of economic processes in Ukraine in the context of the formation of an effective management system.

The article identifies the state, institutional problems and prospects of using contractual regulation in the domestic economy. The main principles and types of economic contracts in the context of building an effective management system are studied. It is proposed to use relational contractual regulation of economic processes in order to maximize the total value of market agents and counteract opportunistic behavior patterns.

The economic potential of the national economy significantly depends on effective contractual regulation as a tool for managing economic processes, which contains hidden institutional reserves. It has been established that modern contractual regulation, within the framework of the implementation of the market economic paradigm, is a complex socio-economic phenomenon that forms the concept of effective relations between business entities. At the same time, the essence of contractual regulation is due to the formation of the integrative effect of the agreement between two or more market agents, which identifies the system of actions (or inaction) and the main mechanisms of responsibility of the participants of the agreement in the event of institutional conflicts. It is also quite obvious that in the economy the determining role belongs to relational contractual regulation as the leading tool for maximizing the total value.

Key words: contract, opportunism, management, efficiency, contract regulation, conflict, economic processes, market agent.

Кицишин І. (2023) Контрактне регулювання економічних процесів як інструмент ефективного управління. *DEVELOPMENT SERVICE INDUSTRY MANAGEMENT*, (3), 29-34.

[https://doi.org/10.31891/dsim-2023-3\(4\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-3(4))

Kytsyshyn I. (2023) Contract regulation of economic processes as a tool of efficient management. *DEVELOPMENT SERVICE INDUSTRY MANAGEMENT*, (3), 29-34.

[https://doi.org/10.31891/dsim-2023-3\(4\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-3(4))

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В умовах постіндустріального розвитку ринкових відносин надзвичайно збільшилася актуальність досліджень, які пов'язані із використанням контрактного регулювання економічних процесів. Дана специфічна особливість, як вважаємо, обумовлена перш за все обмеженням інституційних можливостей загальноновизнаних підходів стосовно пояснення глибини та сутності соціально-економічних проблем у нашій державі. У цьому зв'язку контрактне регулювання варто розглядати як дієвий засіб підвищення

результативності роботи агентів ринку шляхом інтеграції інтересів основних учасників інституційних відносин в контексті максимізації загальної вартості та раціонального використання обмежених ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Інтенсивний розвиток системи контрактного регулювання по суті розпочався у XIX–XX ст. Проблеми сутності контрактного регулювання досить ґрунтовно відображені у працях таких вчених, як А. Алчіан [1], Х. Біл [2], Дж. Бьюкенен [3], О. Вільямсон [4], Р. Коуз [5], В. Мітчелл [6], Дж. Найт [7], Р. Познер [8], Дж. Стіглер [9], Ж. Тіроль [10] та ін. Цікавим виглядає той факт, що в українському просторі більшість економіко-правових праць базуються на основі контрактних підходів, які були сформульовані у роботах П. Мілгрона та Дж. Робертса [11].

Вітчизняний економіст В. Семцов, досліджуючи економічну теорію контрактного регулювання, неодноразово стверджував [12], що більшість вчених, на пострадянському просторі, досліджують теорію контрактного регулювання, як правило, в рамках опортуністичних моделей поведінки, при цьому емпіричним аспектам використання контрактного регулювання, на жаль, не приділяється належна увага.

Беззаперечно, що серйозні напрацювання вищезазначених науковців створюють необхідні умови стосовно формування дієвого теоретико-методичного фундаменту в системі контрактного регулювання, проте і досі існує наукова необхідність переосмислення засад використання контрактних підходів під час управління агентами ринку в постіндустріальних умовах.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад ефективного використання контрактного регулювання економічних процесів в Україні в контексті формування результативної системи управління.

Виклад основного матеріалу

Гостра потреба ефективного використання контрактного регулювання економічних процесів актуалізує розробку та впровадження стимулюючого реляційного підходу у системі взаємовідносин між різноманітними агентами ринку. Саме ця обставина зумовлює нас перш за все дослідити еволюційний розвиток теорії контрактного регулювання, який відбувався за такими основними напрямками (табл. 1):

Таблиця 1

Основні напрямки еволюційного розвитку теорії контрактного регулювання в постіндустріальних умовах

Основні напрямки	Сутність напрямку	Основні дисфункції
1. Розвиток контрактного регулювання в рамках теорії агентських відносин	Цей напрямок контрактного регулювання ґрунтується на постулатах про те, що контрактні відносини між агентами формуються в асиметричних інформаційних умовах. Дієвим фактором цього напрямку є формування результативного механізму винагороди, у т. ч. з метою уникнення опортуністичних моделей поведінки зі сторони агентів ринкових відносин.	Напрямок, як правило, передбачає, що агенти не схильні до проявів опортуністичних моделей поведінки. Обов'язковою умовою є наявність ефективної та справедливої судової влади (або іншої третьої сторони – авторитет).
2. Розвиток контрактного регулювання в рамках теорії трансакційних витрат	Дана теорія передбачає існування обмеженої раціональності учасників контрактних відносин. Головним завданням теорії є мінімізація трансакційних витрат між учасниками контрактних відносин.	Напрямок передбачає, що третя сторона (суд, авторитет) нездатна бути ефективним інструментом примусу стосовно виконання зобов'язань між учасниками контрактних відносин
3. Розвиток контрактного регулювання у рамках теорії повних контрактів	Цей напрямок передбачає, що між учасниками ринкових відносин відсутня будь-яка асиметрія інформації. При цьому учасникам контрактних відносин, як правило, притаманна досконала раціональність у стосунках.	Цей напрямок передбачає, що контрактна інформація недоступна для третьої сторони (арбітра)

Джерело: власні дослідження на основі [1-7; 12].

Очевидно, що така класифікація еволюційних напрямків не охоплює увесь спектр проблемних дисфункцій теорії контрактного регулювання економіки. Важливо відзначити і те, що для пояснення суті теорії контрактного регулювання на сьогодні активно використовуються такі екзистенційні категорії, як "опортуністична поведінка агентів ринку", "інформаційна асиметрія", "трансакційні витрати", "неспостережувані процеси" тощо. Саме тому, цілком доцільно розглядати розвиток контрактного регулювання в рамках неінституційного економічного підходу, а не здійснювати штучне "роздроблення" теорій (наприклад, розгляд поняття "контракт" в рамках теорії організації, теорії суспільного вибору та ін.).

Варто відмітити, що на сьогоднішній день соціально-економічні контракти не стільки обмежують взаємодію між стейкхолдерами, скільки створюють передумови для опортунізму і, як наслідок, виникають потенційні конфліктні ризики, які, до речі, стають особливо очевидним у тому випадку, коли моменти укладання та виконання інституційних угод не збігаються у часі. Хотілося б відзначити і те, що специфічність ідентифікації ефективних підходів стосовно використання контрактного регулювання в економіці обумовлена

таким нюансом, що контрактне регулювання є дефініцією міждисциплінарною і, в першу чергу, економіко-правовою та психологічною.

Отож, опираючись навіть на загальновізані, але суто економічні наукові праці, дослідити якісно категорію "контрактне регулювання" не представляється можливим. Звідси надзвичайно важливим є аналізування контрактного регулювання в межах так званої "класичної юридичної теорії контрактів". Так, відповідно до цієї теорії, під контрактами варто розуміти правочини (угоди) між двома та / або більше агентами ринку (фізичними та / або юридичними особами) стосовно дій або бездіяльності [12]. До того ж, базальною умовою (атрибутом) контрактів є взаємність обіцянок агентів ринку, оскільки лише при таких обставинах контрактне регулювання може вважатися повноцінним інструментом управління. Потрібно відзначити, що будь-які правочини, у т. ч. контракти містять у собі два обов'язкові інституційні елементи, а саме: оферту – пропозицію однієї сторони стосовно якихось дій та акцепт – прийняття такої пропозиції іншою стороною угоди.

Водночас слід підкреслити, що у сучасній наукових працях відсутня єдність думок з приводу основних елементів контракту [7-13]. Зокрема на думку Р. Познера [8], контракт повинен складатися з такої базової тріади: "пропозиція – згода – винагорода". Між тим, на нашу думку, у реальному житті під час укладання та реалізації різноманітних контрактів агенти ринку можуть отримувати не винагороду, а лише зобов'язання.

Таким чином, можна сміливо стверджувати, що контрактне регулювання є складною системою комунікативних зв'язків агентів ринку, в основі якої – гармонізація індивідуальних соціально-економічних інтересів.

Принципово важливо відзначити, що в постіндустріальній економіці складно ідентифікувати усі дисфункційні процеси, які можуть виникати у відносинах між агентами. Звідси, результативне використання контрактного регулювання є непростю задачею, яка має численні альтернативні варіанти вирішення. До речі, тут потрібно підкреслити і те, що існують серйозні психологічні аспекти суті проблеми, які традиційно недостатньо враховуються управліннями.

Не секрет, що у більшості випадків науковим дослідженням, які стосуються впливу контрактного регулювання економічних процесів притаманна наявність протилежних думок та / або тверджень. Це обумовлено і тим, що на сьогодні в економічній науці немає однозначної відповіді стосовно інституційної сутності категорії "контрактне регулювання". Так, у широкому розумінні під терміном "контрактне регулювання" слід розуміти використання контрактного підходу, за допомогою якого один агент ринку здатний впливати на об'єкт впливу (фізичну та / або юридичну особу) в контексті реалізації певної соціально-економічної політики. Таким чином, цілком очевидно, що досягнути результативного функціонування економічних процесів неможливо без розробки та впровадження дієвого механізму контрактного регулювання.

Доцільно зауважити, що ми у повній мірі погоджуємося з твердженням В. Семцова [12; 13], який, досліджуючи засади та сутність контрактного регулювання, зазначав, що саме контракти, виступають основним інструментом дій (або бездіяльності) в контексті побудови ефективної системи управління економічними процесами.

Сучасна еволюція контрактного регулювання Україні вимагає формування спеціальних компетентностей у сфері ідентифікації контрактів. Безперечно, що контракти в економіці мають конвергентні ознаки, але разом з тим, традиційно контракти прийнято поділяти на такі два основні види: експліцитні (формальні) та імпліцитні (неформальні).

Важливо відзначити, що для того, щоб правочин можна було класифікувати як експліцитний контракт, він має містити такі основні елементи, як оферта та акцепт. У свою чергу імпліцитний контракт характеризується несформованими остаточно обіцянками, тобто такі угоди, як правило, виступають специфічним доповненням до експліцитних правочинів.

Водночас слід підкреслити, що, на нашу думку, саме імпліцитні угоди виступають дієвим інструментом контрактного регулювання, який здатний протидіяти адміністративним бар'єрам, що систематично виникають у соціально-економічному середовищі. Було б несправедливо не відзначити і найбільший недолік імпліцитних контрактів, який полягає у тому, що в емпіричній економіці такий тип угод не може мати ефективного способу захисту третьою стороною. Звідси цілком очевидним є те, що дієве використання контрактного регулювання в економіці завжди передбачає існування ефективних правових норм та результативної судової практики вирішення інституційних конфліктів.

Враховуючи дисфункційні процеси у вітчизняній економіці та затяжну рецесію народного господарства в Україні, питання запровадження ефективного контрактного регулювання вже тривалий час мають значну актуальність. Опортуністичний дисбаланс приховує у собі контрактну природу, оскільки протягом усієї ринкової модернізації на макро- та мікроекономічному рівнях не відбувалося залучення дієвого контрактного інструментарію, у т. ч. з метою врегулювання інституційних інтересів учасників економічних відносин в контексті максимізації загальної вартості.

Очевидно, що саме контрактний підхід може бути використаний у системі управління агентами ринку не лише у якості інструмента зменшення та / або ліквідації транзакційних витрат та витрат, а й як засіб

забезпечення балансу інтересів між стейкхолдерами, наприклад, державою та суб'єктами господарювання, вищим менеджментом та персоналом тощо.

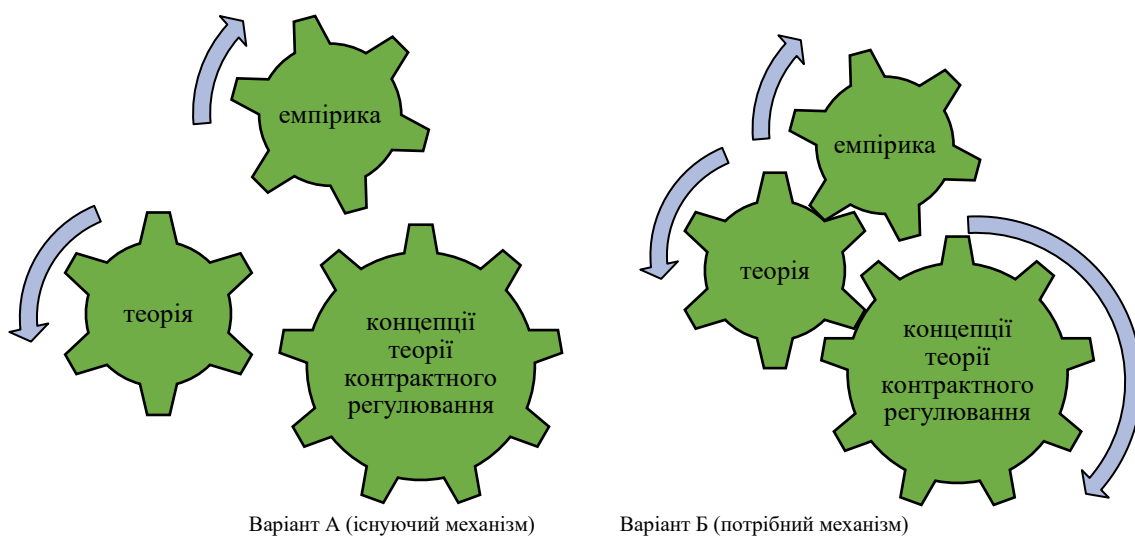
На нашу думку, контрактне регулювання потрібно розглядати як інструмент, який не лише може об'єднувати обмежені ресурси (у результаті чого в економічній діяльності агентів ринку виникає стійкий синергетичний ефект), але й він створює підґрунтя щодо формування пріоритетних цілей пов'язаних з максимізацією загальної вартості. Водночас слід одразу відзначити, що на противагу ефективності, у реальному житті дефектне контрактне регулювання може виконувати роль інституційної перешкоди, адже між учасниками такого типу регулювання досить часто виникає інформаційна асиметрія і, як наслідок, агенти ринку не можуть передбачити ймовірні варіанти розвитку подій. Така ситуація призводить до появи рентоорієнтованої поведінки окремих агентів ринку. Наприклад, персонал, не маючи повної інформації про особливості роботи на підприємстві, вимушений підписувати ризикові контракти з власниками та / або вищим менеджментом суб'єктів господарювання.

Радикальні зміни в економічних процесах, на нашу думку, можливі лише за умов зменшення кількості та / або частоти конфліктів, обумовлених недосконалим контрактним регулюванням, яке є поширеним на даний час. Важливо створити передумови для формування синергетичного ефекту використання ресурсів у національному господарстві шляхом розробки та запровадження контрактного регулювання нового типу, яке б містило у собі специфічні стимулюючі функції реляційного типу.

Необхідно відзначити, що вітчизняна постіндустріальна економіка, активно модернізуючись потребує ідентифікації нових ідей щодо вдосконалення як теорії, так і практики контрактного регулювання. Найбільшим дефектом більшості наукових праць з економіки є те, що самій типології контрактного регулювання, як правило, притаманні абстрактні ознаки, які є надзвичайно "відірвані" від емпіричного досвіду реального соціально-економічного регулювання. Саме тому, на нашу думку, нині доречно використовувати регулювання на основі реляційних контрактів, які містять у собі переваги над іншими типами угод за рахунок наявності імпліцитних аспектів. Так, реляційне контрактне регулювання економічних процесів – це специфічний напрямок розвитку господарської діяльності з метою приведення в певний порядок та / або певну систему на основі реляційних контрактів між двома та більше агентами ринку, які спрямовані на зміну прав та обов'язків сторін. Важливо при цьому відзначити, що обов'язковою умовою таких угод є наявність можливості безперервного узгодження соціально-економічних інтересів сторін впродовж дії правочинів шляхом використання неформальних механізмів координації дій.

Суперечливий характер концепції теорії реляційного контрактного регулювання тісно пов'язаний з ортодоксальними основами загальнопоширеної теорії регулювання економічних процесів. Однак аналізування економічних процесів в Україні дозволяє стверджувати, що контрактне регулювання використовується більшою мірою епізодично.

Іншими словами, питання емпіричного застосування контрактного регулювання є вивченими недостатньо як в Україні, так і в усьому світі. З цього приводу важко не погодитися з тим, що будь-яка теорія є логічним узагальненням емпіричного досвіду [9-12], а тому теорію та практику використання контрактного регулювання потрібно досліджувати в рамках "однієї призми" – як цілісний механізм, котрий передбачає реалізацію спільної мети. Звідси, ситуацію з розвитком теорії контрактного регулювання доречно зобразити в наступний спосіб (рис. 1).

Варіант А (існуючий механізм)   Варіант Б (потрібний механізм)
Рис. 1 Узагальнені механізми розвитку теорії контрактного регулювання економічних процесів в Україні
Джерело: власні дослідження на основі [12].

Треба відзначити, що нинішня система управління економічними процесами розвивається в контексті дисбалансу між теорією контрактного регулювання та потенціалом її емпіричної реалізації (Варіант А рис. 1).

Як наслідок, контрактне регулювання у повній мірі не може застосувати "силу" концепції максимізації загальної вартості агентів ринку, наприклад, таких як недопущення інституційних конфліктів, оптимальне використання ресурсів, недопущення опортунізму, рентоорієнтованої поведінки, неспостережуваних процесів та ін. Комусь це може здатися дивним, але основною причиною невдач теорії контрактного регулювання є поширення імітаційного моделювання та брак якісних емпіричних досліджень реальних економічних об'єктів. Звідси необхідно, якнайшвидше, "запустити в експлуатацію" рекомендації практичних досліджень контрактного регулювання, оскільки це, в свою чергу, дозволить повноцінно використовувати потенціал контрактів, а також зменшить ризики невизначеності між агентами економічних відносин (Варіант Б рис. 1).

Таким чином, розгляд концепту контрактного регулювання дає нам підстави говорити про те, що у сучасних економічних працях, зазвичай, застосовується ситуаційний метод дослідження контрактів в контексті формування ефективних систем регулювання економічних процесів. Цілком зрозуміло і те, що за таких умов відповідні теоретико-методичні знання потребують професійного упорядкування. Отож, контрактне регулювання слід розглядати лише у єдності взаємопов'язаних соціально-економічних складових, що дозволить повною мірою опанувати складні процеси, котрі відбуваються у сучасній ринковій економіці.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Економічний потенціал національного господарства суттєво залежить від ефективного контрактного регулювання як інструмента управління господарськими процесами, який містить у собі приховані інституційні резерви. Встановлено, що сучасне контрактне регулювання, в рамках реалізації ринкової економічної парадигми, є складним соціально-економічним явищем, яке формує концепт ефективних відносин між суб'єктами господарювання. При цьому сутність контрактного регулювання обумовлена формуванням інтегративного ефекту угоди між двома та більше агентами ринку, котра ідентифікує систему дій (або бездіяльність) та основні механізми відповідальності учасників угоди у разі виникнення інституційних конфліктів. Цілком очевидно і те, що в економіці визначальна роль належить саме реляційному контрактному регулюванню як провідному інструменту максимізації загальної вартості.

Література

1. Alchian A., Demsetz H. Production, Information Costs and Economic Organization. *American Economic Review*. 1972. Vol. 62. P. 775–795.
2. Beale H., Dougdale T. Contracts Between Businessmen: Planning and the Use of Contractual Remedies. *British Journal of Law and Society*. 1975. Vol. 2. P. 45–60.
3. Buchanan J., Tullock G. *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Liberty Fund Inc., 1999. 376 p.
4. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів. Київ : АртЕк, 2001. 472 с.
5. Coase R. The Nature of Firm. *Economica*. 1937. Vol. 4. № 16. P. 386 – 405.
6. Mitchell W. C. Types of Economic Theory: From Mercantilism to Institutionalism. Augustus m Kelley Pubs, 1969. 875 p.
7. Knight J. *Institutions and Social Conflict*. New York : Cambridge University Press, 1992. 252 p.
8. Posner R. Theories of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*. 1974. Vol. 5. P. 335 – 358.
9. Stigler G. The Theory of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics*. 1971. Vol. 2. P. 3 – 21.
10. Tirole J. Incomplete contracts: where do we stand. *Econometrica*. 1999. Vol. 67. № 4. P. 741–782.
11. Milgrom P., Roberts J. *Economics, Organization and Management*. Pearson; 1st edition. 1992. 621 p.
12. Мороз О. О., Семцов В. М. Контракти в аграрній економіці: реальність і перспективи: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2011. 188 с.
13. Семцов В. М. Інституціоналізація організаційно-поведінкових змін у діяльності підприємств аграрної сфери України: концепт неспостережуваних економічних процесів: монографія. Вінниця: ФОП Рогальська І. О., 2018. 480 с.

References

1. Alchian, A. and Demsetz, H. (1972), "Production, Information Costs and Economic Organization", *American Economic Review*, vol. 62, pp. 775–795.
2. Beale, H. and Dougdale, T. (1975), "Contracts Between Businessmen: Planning and the Use of Contractual Remedies", *British Journal of Law and Society*, vol. 2, pp. 45–60.
3. Buchanan, J. and Tullock, G. (1999), *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Liberty Fund Inc., USA.
4. Williamson, O. (2001), *Ekonomichni instytutsii kapitalizmu: firmy, marketynh, ukladannia kontraktiv* [Economic institutions of capitalism: firms, marketing, concluding contracts], ArtEk, Kyiv, Ukraine.
5. Coase, R. (1937), "The Nature of Firm. *Economica*", vol. 4, pp. 386 – 405.
6. Mitchell, W. C. (1969), *Types of Economic Theory: From Mercantilism to Institutionalism*. Augustus m Kelley Pubs, USA.
7. Knight, J. (1992), *Institutions and Social Conflict*. Cambridge University Press, UK.
8. Posner, R. (1974), "Theories of Economic Regulation", *Bell Journal of Economics and Management Science*, vol. 5, pp. 335 – 358.

-
9. Stigler, G. (1971) "The Theory of Economic Regulation", *Bell Journal of Economics*, vol. 2, pp. 3 – 21.
  10. Tirole, J. (1999), "Incomplete contracts: where do we stand", *Econometrica*, vol. 67, pp. 741–782.
  11. Milgrom, P. and Roberts, J. (1992), *Economics, organization and management*, Pearson, London, UK.
  12. Moroz, O. O. and Semtsov, V. M. (2011), *Kontrakty v aharnij ekonomitsi: realnist i perspektyvy* [Contracts in the agricultural economy: reality and prospects], VNTU, Vinnytsia, Ukraine.
  13. Semtsov, V. M. (2018), *Instytutsionalizatsiia orhanizatsijno-povedinkovykh zmin u diialnosti pidpriemstv ahrarynoi sfery Ukrainy: kontsept nesposterezhuvanykh ekonomichnykh protsesiv* [Institutionalization of organizational and behavioral changes in the activities of enterprises of the agrarian sector of Ukraine: the concept of unobserved economic processes], FOP Rohalska I. O., Vinnytsia, Ukraine.